

„Háza felépült”

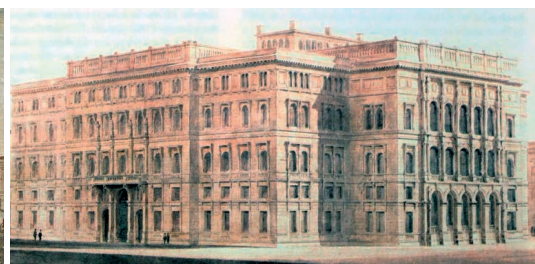
Százötven éve, 1865 decemberében avatták fel a Magyar Tudományos Akadémia palotáját. Ebből az alkalomból több kiállítás rendeztek; a neves művészettörténész, Sisa József A Magyar Tudományos Akadémia. Séta a székházban címmel írt könyvet. Az alapítás és az építkezés hosszú folyamatából idézünk fel most néhány momentumot.

A Magyar Tudományos Akadémia alapját „Gróf Széchenyi István emlékezete fellépése” vetette meg 1825. november 3-án. Az Akadémia ötlete azonban már korábban felmerült, sőt, adományokat is felajánlottak a megvalósításra. [1,2]

Valószínűleg a történész-geográfus Bél Mátyás dolgozott ki először tervet a Magyar Tudós Társaság felállítására az 1700-as évek első felében. Terv maradt az 1760-as évek elején Kollár Ádám Ferenc, a bécsi királyi könyvtár igazgatójának elképzelése is, de Kollár néhány év múlva elindított egy folyóiratot, amely „egy levelezés útján ösztöztartott »honismereti« társaság közlönyének tekinthető, s ezáltal fontos láncszem az akadémiai eszme hosszú történetében” – állapította meg a polihistor Vekerdi László.¹ A 18. század végén, amikor egyre hangsúlyosabbá vált az anyanyelven művelt tudomány igénye, Bessenyei György formálta át az akadémia gondolatát „a magyar nyelv művelését s a magyar nyelvű tudományosság megteremtését szolgáló társaság tervévé”. [2] Bessenyei röpiratát, *Egy Magyar Társaság iránt való jámbor szándékát* Révai Miklós adta ki. Ezután ő is megírta *Planumát*, amelyben lefektette, hogy a tudós társaság célja a magyar nyelv művelése, a tudományok és a művészetek terjesztése. [3] Ez a terv sem valósult meg – de nem is veszett el, miközben újabbak születtek.²

A nyertes pályázati terv (F. A. Stüler) első változata, balra (mta.hu)

Ybl Miklós visszavont pályázati terve, jobbra (mta.hu)

Széchenyi felajánlása jókor hangzott el. A „legnagyobb magyar”-t Vay Ábrahám, Andrássy György, Károlyi György és mások is követték, s öt nap múlva a négy főúr „emlékirattal fordult az alapítás ügyében József nádorhoz ... és az országgyűléshez”. Az „emlékirat”-hoz felhasználták Révai Miklós tervét. [1] Az 1827. évi XI. törvény rendelkezett a tudós társaság felállításáról. 1831-ben, több átdolgozás után hirdették ki az „alaprakat” (alapszabályokat) és a rendszabásokat; az 1. § szerint: „A Magyar Tudós Társaság a tudományok és a szép művészetek minden nemeiben nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül.”

A székház megteremtése az abszolútizmus korában vált nemzeti üggyé. [4,5] 1858-ban – megint jó időben – a görög származású főúr, Sina Simon nagy összeget ajánlott fel az építkezésre. Hamarosan orszá-

gos mozgalom indult, és megkezdődhetek a kivitelezés előkészületei. A palota helyét Dessewffy Emil, az Akadémia második elnöke választotta ki. Az épület helyiségeinek funkcióját, elrendezését Henszlmann Imre művészettörténész dolgozta ki.³

A két körben lebonyolított, meghívásos tervpályázat nagy visszhangot keltett. A sajtóban a szakemberek mellett laikusok is megszólaltak: ekkor vált először „közügyé” az építészet. Azon vitakoztak, hogy az Akadémia palotájához a neogótikus vagy a neoreneszánsz stílus illik-e inkább, miközben felvetődött a magyar nemzeti építészeti stílus megalkotásának kérdése. A terveket a Nemzeti Múzeumban is bemutatták a közönségnek. [5] A sok vihart kavaró pályázatot a berlini Neues Museum neves és befolyásos tervezője, Friedrich August Stüler nyerte meg,⁴ aki a velencei reneszánsz stílust hellenisztikus elemekkel ötvözte. Az építést Stüler képviselőjében korábbi tanítványa, Skalnitzky Antal, az Akadémia részéről Ybl Miklós irányította; a munkában – akár kőműves-inasként – részt vett az új építészgeneráció számos, később híressé vált tagja. [7] A székház mögötti telekrészre bérházat szántak,⁵ mert az Akadémiának szüksége volt a bevételére. Ezt Ybl Miklós tervezte; az utóbbi évtizedekben itt működik az MTA Könyvtára.⁶

A palota homlokzatán látható feliratok az Akadémia történetére utalnak, az egész alakos terrakottaszobrok az európai tudományossághoz való igazodást jelzik. A főemelet középső ablaka fölött angyalok fog-

¹ A Tersztyánszky Dániellel működtetett *Allergnädigst privilegierte Anzeigen* c. folyóirat, vagy inkább a honismereti társaság ötletére bizonyára hatással volt Bél Mátyás korábbi elgondolása. [6] Vekerdi László felveti, hogy egy 1767-es akadémia-terv és az 1770-es Academia Augusta terve is Kollár Ádámhoz köthető.

² A jelentőségek közé tartozik (és Révaiét megelőzi) a nagyszombati egyetem kémiai-botanikai tanszékét alapító Winterl Jakab terve. Kítaibel Pál „Plan”-ja, amely az akadémia szabályzatát is részletesen és mintát adóan tartalmazza, 1802-ből származik. [2]

³ Henszlmann később így számolt be a kezdetekről: „Első gondom volt az intézet kívánatait és szükségait kitudni, azután az Akadémiának céljára fordítható csekély tőkéhez képest, a hely, az építési anyag és a díszítményekbeni lehető legnagyobb takarékosággal nemcsak a szükségletnek megfelelni, hanem herceg Esterházy képtára számára is ugyanazon épületben helyet találni...” [10]

⁴ A terveket sokáig elveszítettnek hitték. Többségükre 1991-ben bukkantak rá a Magyar Földtani Intézet pincéjében. Az Ybl-terveket Ybl Ervin találta meg az a1950-es évek elején a Bazilika egyik eldugott helyiségében. [11]

⁵ Az Akadémiának később is épült bérháza; a Károlyi krt. 1. alatti, ma is álló épületet Hülli Dezső tervezte, és „1939-től jelentős jövedelmet hozott az Akadémia számára. Ennek különösen a második világháború után volt nagy jelentősége, amikor az Akadémia rendszeres állami támogatása gyakorlatilag megszűnt. Ráadásul az 1945-ös földreform következtében az állam teljes egészében kisajátította az Akadémia erdőit és birtokait...” [12]

⁶ A könyvtár alapjait Telegdi József, az MTA első elnöke vetette meg, aki harmincezer kötetes családi könyvtárát felajánlotta az Akadémiának. Székház híján a könyvtár eleinte a család Szervita téri palotájában működött, a tudósok havonta kétszer látogathatták. [7]

Révai Miklós szobra – „Izsó Miklós mintázata” alapján

(Vasárnapi Ujság, 1865. december 10.)

ják közre a koronás magyar címert (Izsó Miklós alkotása); ettől jobbra és balra a feliratok: Hazafiak alapították MDCCCXXV, Működni kezdett MDCCCXXXI, Nemzeti részvét emelte MDCCCLX, Háza felépült MDCCCLIV. Fölöttük messziről is olvasható a Magyar Tudományos Akadémia felirat. A szobrokkal Isaac Newton, Raffaele Santi, Galileo Galilei, Révai Miklós, René Descartes, Gottfried Leibniz előtt tisztelegtek. Révai Miklós nem véletlenül került a szellemi óriások közé: az akadémia-tervezésben vállalt szerepén kívül nyelvészként is kiemelkedőt alkotott; Hegedüs Géza megfogalmazásában: „a magyar nyelv-tudomány legfőbb klasszikusa, az összehasonlító nyelvészet nemzetközi előfutárainak egyike, a magyar tudománytörténet egyik múlhatatlan büszkesége”. [8] Szobra az Akadémia homlokzatának délkeleti sarkán áll. Raffaello, a művészeti akadémia „eszményképének”⁷ szobra megsérült a második világháborúban; idővel Mihail Lomonoszové került a helyére, de Lenin és Marx ábrázolása is felvetődött. [9] A homlokzatot tíz női alak is díszíti, ők

⁷ Széchenyi így ír Raffaellóról 1818-as naplójában: „Ha a festőket klasszifikálni akarnók, úgy bizonynyal ez a Sanzio állna legelől... Rafael olyan szorgalommal fest, s olyan tökéletesen, hogy nála a rajz hibátlansága, a szép compositio, a színek pompás megválasztása, s a legkisebb részletekig beható pontos kivitel mind egyesülnek...” (idézi Szabó Júlia [13]).

Akadémia utca – Arany János utca sark, az Akadémia bérháza. A felvétel 1880 és 1890 között készült (Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.064; Klósz György felvétele)

a tudományágakat és a költészetet személyesítik meg. Széchenyi egész alakos szobra (Engel József munkája) a palota előtti téren áll.

A kapun belépve olasz palotákat idéző előcsarnokba jutunk, amely szintenként kétfelé nyíló fölépcsőhöz vezet. A fontos helyiségek szintén követik a hellenisztikus elemeket is felhasználó neoreneszánsz stílust.

A harmadik emelet felülvilágító termeibe és a dunai szárny második emeleté-

re az Esterházy-gyűjtemény került. A kollekciót később a magyar állam megvásárolta: ez alapozta meg az Országos Képtárat, a Szépművészeti Múzeum elődjét. Egy időben a harmadik emeleten helyezték el a Nemzeti Múzeum történelmi arcképcsarnokát, a másodikon a növénytarát. Az Akadémiának volt saját kagyló-, ásvány-, kőzet-, régiség-, gipszöntvény- és éremgyűjteménye; ezek később a Nemzeti Múzeumba kerültek. [1,7] Az épületben tudományos és művészeti szervezetek, egyesüle-

Az előcsarnok. A felvétel 1890 után készült (Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.07.086; Klósz György felvétele)

tek is működtek. Volt, amikor az Akadémián kapott vagy bérelt helyet, például, az Országos Képzőművészeti Társulat, Beniczúr Gyula festőiskolája, az Archaeológiai Bizottmány, a Magyar Királyi Természettudományi Társulat.

A végső tervek kidolgozása előtt megkérdezték, milyen helyiségekre van szüksége a Matematikai és Természettudományi Osztálynak: „... így jött létre a fizikai, a vegytani, így a föld- és őslénytani terem, mely egyszerűs mind a bizottság tanácskozásának helyisége is. A felépülés után a berendezés és a munkálat életbe léptetése a mathem. és természettudományi állandó bizottság⁸ feladatául esett” – számolt be a bizottság „első előadója”, a geológus Szabó József. [14] A munkára bármely fizikus vagy vegyész jelentkezhetett, akár tagja volt az Akadémiának, akár nem. Azt tervezték, hogy az Akadémia által fizetendő kutatókhoz fiatal, képzett „segédek” vesznek fel, „kik az egyetemen vagy polytechnicumon is hasonló pályára bírnak képességgel”, és „szolga” is segíti majd a kísérleteket. „Az Akadémia összes szereire egy külön ór fog felügyelni, s ezt a bizottság fogja választani az Akadémia szakemberei közül.” [14] 1867-ben a fizikai teremben indulhatott meg a munka. A bizottság a József Műegyetem kémia professzorát, Nendtvich Károlyt választotta meg „szertár-őr”-nek, a termet Akin Károly kaphatta meg, aki a „calcescentia”-ról, hősugarak optikai átalakításáról jelentetett meg korábban cikket a *Philosophical Magazine*-ben; felfedezését már 1867-ben cáfolták. A fiatal Akin nem kísérletezett sokat, az Akadémiát viszont szívesen megreformálta volna. Megbízását végül visszavonták; az Akadémia ezentúl inkább anyagi támogatással, publikálási politikájával segítette a kutatást.⁹ [2] A fizikusok első emeleti terme helyén alakították ki később az Elnöki és a Képes termet. Az Akadémiai utcai kapu mellett berendezett vegytani teremről kapuslakás lett. A föld- és őslénytani terem az előcsarnok melletti helyiség volt, kiürítése után a Kiszaludai Társaság, a Természettudományi Társulat, a Műemlékek Országos Bizottsága is használta. [1,7]

Az Akadémia nemcsak szellemében, hanem építészetében is irányadó szerepet töltött be: székháza volt az első számottevő neoreneszánsz középületünk. „Jelentő-

Az Akadémia a Duna felől. A felvétel 1880 és 1890 között készült (Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.028; Klösz György felvétele)

Cholnoky Jenő földrajztudós előadása 1925-ben (Fortepan – 29872)

ségét, példaadó szerepét fokozta – állapítja meg Sisa József –, hogy fontos nemzeti intézménynek adott otthont. Ebben az összefüggésben különösen figyelemreméltó, hogy a választott stílus sokkal inkább az egyetemességet, semmint a nemzeti jelleget testesíti meg...” [4]

Silberer Vera

IRODALOM

- [1] Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Budapest, MTA, 1917.
- [2] Vekerdi László: A Tudománynak háza vagyon. Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 1996.
- [3] R. Várkonyi Ágnes: A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása 1825–1831. In: Pach Zsigmond Pál, Vörös Antal (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.
- [4] Sisa József: A Magyar Tudományos Akadémia palotája. In: Sisa József (szerk.): A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet. Budapest, Osiris, 2013.
- [5] Rózsa György: A Magyar Tudományos Akadémia palotája. Budapest, MTA, 1982.
- [6] Szelesstei N. László: 18. századi tudós-világ III. Kollár Ádám, Tersztyánszky Dániel és a magyarországi tu-

dós társaság ügye (1763–1776). Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00018/pdf/415-447.pdf> (letöltés: 2015. július 10.).

- [7] Papp Gábor György: A Magyar Tudományos Akadémia épített öröksége. In: Papp Gábor György (szerk.): Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában, Budapest, MTA, 2010.
- [8] Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka. <http://www.mek.oszk.hu/01100/01149/html/index.htm> (letöltés: 2015. július 9.)
- [9] Hargittai István, Hargittai Magdolna: Budapesti séták a tudomány körül. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015.
- [10] Henszlmann Imre: Az Akadémia palotájának eddigi története. Kritikai Lapok, 1862. márc. 1. In: Henszlmann Imre: Válogatott képzőművészeti írások. Budapest, MTA Művtört. Kut. Csopt., 1990.
- [11] Kemény Mária, Váliné Pogány Jolán: A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályázati tervei, 1861. Budapest, MTA Művtört. Kut. Int., 1996.
- [12] Papp Gábor György: Az Akadémia Károly körüti bérpalotája. In: Szentesi Edit et al. (szerk.): Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Budapest, Vince Kiadó, 2013.
- [13] Szabó Júlia: A Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. századi képzőművészet. In: Szabó Júlia, Majoros Valéria (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században. Budapest, MTA, 1992.
- [14] Szabó József: MTA Értesítője (1867) 1, 127. http://real-j.mtak.hu/45/1/AkademiaiErtesito_1867.pdf (letöltés: 2015. július 11.).
- [15] Vekerdi László, in: Pach Zsigmond Pál, Vörös Antal (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

⁸ A bizottságok tudományos műhelyek voltak. Azért alakultak, hogy a magányosan dolgozó tudósokat összefogják, és szervezzék a „tudományos munkálatokat”. [15]

⁹ „A munkálkodás azon neme, melyet a physika és vegytan terén a bizottság egy Akadémia méltóságához mért módon inagurálni óhajtott volna, végkép abbahagyott” – idézi Vekerdi László Szabó Józsefet. [2]